

### Лекції 3-4

#### Тема «Творчість П. Тичини – синтез новітніх європейських поетичних шкіл із традиціями національного художнього мислення»

##### План

1. Основні етапи життєвого шляху П. Тичини. «Трагедія поета – трагедія його рідного народу» (В. Стус).
2. Досонячнокларнетівський період творчості. «Пам'яті тридцяти» П. Тичини – збірний образ ліричного героя. Історична основа твору.
3. «Сонячні кларнети» – знакове явище в українській поезії ХХ ст. Тематичні групи творів.
4. Неоднозначність і суперечливість пошуків П. Тичини в збірках «Замість сонетів і октав», «Плуг».

##### Опорний конспект лекції

Павло Григорович Тичина народився 27 січня 1891 р. в с. Піски на Чернігівщині в сім'ї сільського дяка (він же – учитель у «школі грамоти»). Навчався в Чернігівській бурсі (1901–1907 рр.), Чернігівській духовній семінарії (1907–1913 рр.).

Перші відомі вірші поета датуються 1906 р. Друкуватися почав із 1912 р. Деякі твори надсилав до українських видань «Літературно-науковий вісник», «Рідний край», «Українська хата», «Основа». У 1912 р. в журналі «Літературно-науковий вісник» було опубліковано поезію «Ви знаєте, як липа шелестить...». У 1913 р. вступив до Київського комерційного інституту на економічний відділ. Із 1913 по 1923 рр. проживав у Києві. Служив у редакції журналу «Мистецтво революції», у Державному видавництві «Всевидав». У 1918 р. став членом редколегії газети «Нова рада».

У часи революції П. Тичина сповнений суперечностей. Йому «болить» трагедія української національної революції, полум'я якої згасло у вогні всеросійської соціалістичної революції. У газеті «Нова рада» 1918 р. було надруковано вірш П. Тичини «Пам'яті тридцяти» – поетична епітафія на могилу загиблих бійців студентського куреня в бою з військами Муравйова, що 29 січня 1918 р. полягли під Крутами. Твір довгі роки був забороненим.

Більшість віршів, що передували першій збірці поета, побачили світ лише в посмертному виданні (складений із «недрукованого та призабутого») у книжці «В серці у моїм» (1970 р.). Це своєрідний пролог до «Сонячних кларнетів» із соціальною тематикою деяких віршів (злидні села, власної родини – «Під моїм вікном», «Не знаю і сам я», «Розкажи, розкажи мені поле», осуд імперіалістичної війни – «З далекого походу», заклики до суспільної активності – «Молодий я, молодий», «Як не горю – я не живу»).

1918 р. вийшла перша збірка П. Тичина «Сонячні кларнети» – знакове явище в українській поезії ХХ ст. Глибоке відчуття природи почало набувати своєрідних космічних вимірів під впливом новітніх науково-філософських віянь часу, що загалом характерне для літератури модернізму (М. Вороний цикл «Ad astra» В. Самійленко «Думи буття»). У збірці органічно поєдналися

природа й людина. Природа постала опредмеченою за всієї своєї реальності, живою. Наступні збірки – «Плуг», «Замість сонетів і октав» (1920 р.), «Вітер з України» (1924 р.) – гідні пера поета..

Протягом 1920–1923 рр. П. Тичина завідував літчастиною в Київському державному театрі імені Т. Шевченка. У часи тоталітаризму вийшли збірки «Чернігів» (1931 р.), «Партія веде» (1934 р.), «Чуття єдиної родини» (1938 р., Державна премія СРСР, 1941 р.), «Сталь і ніжність» (1941 р.), написані на підтвердження скороминучих гасел. У цих збірках поет остаточно втратив своє справжнє обличчя. Діагноз хвороби поставив 1924 р. в еміграції Є. Маланюк у поезії «Сучасники»: «Від кларнета твого пофарбована дудка зосталась...».

Твори П. Тичини, написані у роки Другої світової війни, об'єднані в книзі поезій «Перемагать і жить». Ця назва визначила ідейне спрямування збірки загалом й найголовніших її віршів. Біль за націю породжує медитативні роздуми про минулість світу. Найбільшим здобутком Тичининої поезії воєнних часів стали лірико-публіцистичний вірш «Я утверджуюсь» (1943 р.) та філософська поема «Похорон друга» (1942 р.), твори, в яких постає мотив всеєдності суцього й власної екзистенційної причетності до глибинної трагедії буття.

У післявоєнні часи широкого розмаху набула активна громадська й державна діяльність П. Тичини: «Поет помер, але Тичина лишився жити і мусив, уже як чиновник, виконувати поетичні функції. Талант став для нього за найбільшого ворога, з яким треба було боротися, щоб не согрішити» (В. Стус). По громадській лінії П. Тичина обирався депутатом міськради, Верховної Ради УРСР, Верховної Ради СРСР; був головою Верховної Ради УРСР. Із 1929 р. – дійсний член Академії наук Української РСР; протягом 1936–1938 рр. – директор Інституту літератури АН УРСР; протягом 1941–1948 рр. – нарком (згодом – міністр) освіти УРСР. Неодноразово обирався членом ЦК КП України. Був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. У автобіографії поет зазначав: «лютий 1939 – сьогодні було у мене три засідання. А творчість стоїть...». Громадська й державна діяльність дали привід В. Стусу констатувати, що П. Тичина «брав ілюзорну участь у керівництві державою... П. Тичину репресували визнанням. Покара славою – одна з найновіших і найефективніших форм боротьби з мистецтвом».

Численні збірки поета виходили і в повоєнні дні: «Могутність нам дана», «І рости, і діяти», «Ми – свідомість людства», «Комунізму далі видні», «Срібні ночі» та інші, хоча жодна з них уже не набула такого широкого звучання як «Сонячні кларнети». Серед поем найфундаментальнішою вважають симфонію «Сковорода», видану посмертно книгою досить значного обсягу. Писалася протягом всього творчого життя. Перші розділи її опубліковані 1923 р. у журналі «Шляхи мистецтва», потім праця продовжувалася у 1923–1934 рр. і 1939–1940 рр., а збирання матеріалів тривало до 50-х років.

Помер П. Тичина 16 вересня 1967 р. Похований у Києві на Байковому кладовищі.

Рання творчість – це поезії досонячнокларнетівського періоду («Молодий я, молодий...», «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Я сказав тобі лиш слово», «Коли в твої очі дивлюся...», «Арфами, арфами...», «Де тополя росте» та інші). Уже в них відчувається безпосередність і щирість чуття, музичність, неповторність таланту; виникає й міцніє одна з головних тем творчості П. Тичини – єдність людини й природи, захоплення мудрістю, красою й доцільністю світобудови.

Збірка П. Тичини «Сонячні кларнети» (1918 р.) справила незвичайне враження навіть у тогочасному насиченому мистецькому багатоголоссі. Це був певний прорив, розширення горизонтів національної літератури. І це «чи не єдина зі збірок на рівні Тичининового генія» (В. Стус). Тому в доробку поета цій книзі відведено перше місце не лише хронологічно.

Відкривається збірка програмною поезією «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух – лиш Сонячні Кларнети». Перед зором читача постає новітній поетичний міф про Космос, про його верховне начало – всепроникаючий світлоритм, що творить музику Сонячних кларнетів. У збірці представлені такі групи творів:

1. Лірика природи й кохання – «Закучерявилися хмари...», «Ой, не крийся, природо, не крийся...», «Цвіт в моєму серці...», «Не дивися так привітно...», «З кохання плакав я, ридав...», «О люба Інно...» та інші.

2. Лірико-пейзажні твори – цикл «Енгармонійне» (включає чотири теми «Туман», «Сонце», «Вітер», «Дощ»), «Пастелі», «Гаї шумлять», «Квітчастий луг», «Хтось гладив ниви», «Співає стежка...» та інші.

3. Твори громадянського звучання. По суті другу й завершальну частину збірки склали три твори, так звана «національна трилогія», яка включає поеми «Золотий гомін» (заборонений на довгі роки), «Скорбна мати», «Дума про трьох Вітрів». У кожному творі в оригінальній формі осмислюється поетом час, свідком якого він був, – тривожні, неоднозначні 1917–1918 рр. Вірші цього циклу – це миттєвий спалах радості від української національної революції і довгий розпач від її жорстокого придушення.

Збірка «Замість сонетів і октав» (1920 р.) присвячена Г. Сковороді. Крім деяких спільних ідейних мотивів, вона близька до творів філософа, особливо ж його притч, прозоподібністю форми, складною ритмікою, алегоричністю й афористичністю мови, виділенням кінцевим логічним висновком – «силою» (часто іронічною, удавано значущою). Збірка складається з 11 тез і 11 антитез, які автор називає «строфа» – «антистрофа» (разом із прологом виходить 12 уривків), які подано то у формі картин, то у формі голих декларацій та здебільшого в тезі (строфі) зображено картину чи епізод дійсності, а в антитезі (антистрофі) подано резюме, висновок (сила) – часто парадоксальний. Кожен фрагмент, що складається зі строфи чи антистрофи, продовжується якоюсь думкою, образом чи асоціацією в наступному фрагменті – і так до самого кінця.

Збірка побудована як діалог. Крім того, кожен уривок, кожна теза й антитеза – теж мініатюрний завершений твір: чи то фантастичний начерк, чи то сатиричний гротеск, чи то публіцистичний пасаж.

У збірці П. Тичина виносить вирок революції, усім її творцям. Із психологічної точки зору збірка свідчить про імпульсивність, гостру сприйнятливність, збудливість поета. Напевне, вибір свідомо зниженої ритмічної прози (щоденникових нотаток), фрагментарних, обірваних строф і антистроф був викликаний станом підвищеної збудливості, що привело до утрудненості мовного вислову.

У збірці наявні численні антистрофи: «Місто в мальованих плакатах: людина, людину коле. Читаємо списки розстріляних і дивуємось, що на провінції погроми. Все можна виправдати високою метою – та тільки не порожнечу душі», «Стріляють серце, стріляють душу – нічого їм не жаль. / Сіло собі край вікна, засунуло пучечку в рота, / маму визирає. А мати лежить посеред улиці / з півфунтом хліба у руці...».

Соціальна проблематика набрала значно більшої сили у збірці «Плуг» (1920 р.). Найвиразніше душевний стан П. Тичина передав у вірші «І Белий, і Блок...»: «Стоїть сто розтерзаний Київ, / І двісті розіп'ятий я». У «Плугові» з'явилися спроби нових стильових пошуків. Муза поета вбирає суворо-просту сукню (В. Стус). Коли в «Сонячних кларнетах» спостерігаємо певний стилістичний надмір, то в «Плузі» – стильову ощадливість. З'явилася лаконічна чорно-біла графіка; відбулася деме́тафоризація стилю і водночас – ускладнення збережених метафор. Здається, поет доходить розуміння геніальності як простоти, але, з іншого боку, дає зразки найдовершенішої техніки. У збірці багато прямої мови, розмовних інтонацій, масових сцен.

П. Тичина органічно й геніально розвинув досвід європейських поетичних шкіл, насамперед символізму й імпресіонізму, із оригінально перетвореними цінностями українського фольклору, із традиціями й стилями національного художнього мислення. Майже всі дослідники (П. Дунай, Г. Ключек, Н. Костенко, Л. Новиченко) відзначають у ранній поезії П. Тичини домінування музичного начала над смисловим.

### **Питання для самоконтролю**

1. Вірш П. Тичини «Пам'яті тридцяти» присвячений якій історичній події?
2. Твори П. Тичини про Другу світову війну об'єднані в якій збірці? Назвіть відомі Вам вірші цього періоду.
3. Які вірші досонячнокларнетівського періоду творчості П. Тичини Ви знаєте?
4. Які групи творів представлені у збірці П. Тичини «Сонячні кларнети»?
5. Назвіть композиційні особливості збірки П. Тичини «Замість сонетів і октав»?
6. Назвіть жанрово-стильову специфіку збірок П. Тичини «Замість сонетів і октав», «Плуг».

### **Використана література**

1. Гуменюк В. Творчість П. Тичини в контексті мистецьких віянь його доби. *Дивослово*. 2005. № 5. С. 4–8.
2. Дунай П. Павло Тичина – знакова постать розчахнутої доби. *Українська мова та література*. 2004. Ч. 19 (371). С. 3–8.
3. Клочек Г. Від кларнета до «пофарбованої дудки». *Українська мова та література*. 2003. Ч. 9 (313). С. 3–9.
4. Клочек Г. Поетика «Сонячних кларнетів» Павла Тичини. *Клочек Г. «Душа моя сонця намріяла...»*. Київ : Дніпро, 1986. С. 146–366.
5. Марко В. Вібрація душі поета і світ : поема Павла Тичини «Золотий гомін». *Дивослово*. 2010. № 11. С. 53–57.
6. Подранецька Н. Світла нота «Сонячних кларнетів» Павла Тичини. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2007. № 5. С. 32–37.
7. Стус В. Феномен доби (Сходження на Голгофу слави). *Стус В. Твори* : у 4-х кн. 6-ти т. Львів : Видавнича спілка Просвіта, 1994. Т. 4. С. 259–346.
8. Хархун В. «Митець у каноні»: соцреалістична поезія Павла Тичини 1930-1960-х років. *Слово і Час*. 2006. № 10. С. 38–51.
9. Цалик С., Селігей П. Як Павло Тичина випередив Орвела і що з того вийшло. *Українська мова та література*. 2005. № 21–23 (421–423). С. 42–48.